

УДК 343.533

О. К. Василяка, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

РАННІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Стаття присвячена дослідженню історії розвитку вітчизняного законодавства про комерційну таємницю. Визначені основні етапи еволюції цього інституту, зокрема, щодо його кримінально-правового захисту.

Ключові слова: кримінальне право, комерційна таємниця, кримінально-правовий захист.

Процес формування й розвитку правового інституту комерційної таємниці, його законодавчої бази, що визначає рамки можливої та дозволеної поведінки суб'єктів цивільного та комерційного права при виборі правових механізмів використання та захисту комерційно цінної інформації та забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, історично включає етапи, характерні для періодизації історії держави та права України [1, 407].

Перший етап характеризується веденням общинного натурального господарства, заснованого на колективній формі власності, і утворенням великої церковної, князівської та боярської власності. Для цього періоду характерні міждержавні торговельні відносини Київської Русі з Візантією та іншими державами [2, 57]. Договори містили умови, що дозволяли сторонам захищати свої національні інтереси (державна таємниця). Усередині держави між представниками різних верств населення укладалися договори за участю торговців і ремісників, що передбачали умови по захисту торговельних і професійних секретів. При узгодженні умов договору купівлі-продажу купці, лихварі, майстри користувалися інформацією, що містилася в торговельних книгах, в яких відображалася їхня діяльність і матеріальне становище. Таємниця торговельних книг охоронялася законом [3, 10–24]. Торговельною таємницею вважалося знання місць закупівлі товарів, списки покупців та інша інформація.

Слід зазначити, що за часів правління Ярослава Мудрого з'явився перший збірник законів «Руська Правда», в якому вперше в історії України-Русі зібрано закони, що регламентують фінансові відносини. У цьому збірнику регулюється поняття кредиту [4, 57]. Остання згадка про застосування статей «Руської Правди» датована 1840 р. на Правобережній Україні. Отже, створений князем Ярославом Мудрим (і його синами та онуками) перший збірник законів як правова основа функціонування фінансового механізму організації економіки України діяв 800 років. В історії подібних фактів мало, хіба що американська конституція, яка діє понад 200 років [4, 62].

Другий етап характеризується поділом праці з його наступною кооперацією, використанням ремісничої техніки, виникненням мануфактурного виробництва та появою поняття «промислової таємниці», що дозволяла промисловцям захищати свої майнові інтереси. У часи так званої «петровської модернізації» значення «промислової таємниці» зростає у зв'язку з поширенням приватної власності, ринкових відносин і поступовим переходом від мануфактурного до фабрично-заводського, індустріального виробництва.

Необхідно враховувати, що тоді під контролем імператора перебували майже всі прибуткові галузі торгівлі. На багато видів виробництва та торгівлі була оголошена державна монополія.

Третій етап ознаменований початком промислового перевороту (30–40-ві роки XIX століття), ростом великих підприємств і виникненням конкуренції, переходом від мануфактури до фабрики, появою поняття «фабричної таємниці». Починаючи із цього періоду, як правильно відзначає Р. М. Гасанов, комерційні таємниці почали приносити гроші, які давали торговцям і банкірам владу, підточуючи підвалини феодалізму [5, 29–35].

Взагалі, це час остаточного становлення капіталістичної форми економічних відносин на теренах сучасної України. У зв'язку із цим охорона секретів виробництва та торговельної діяльності набуває великого значення. Основним і найдійовішим способом охорони секретів промислової та торговельної діяльності в Російській імперії залишався інститут таємниці.

Уперше норми про захист комерційної таємниці з'явилися в ст. 1626 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (у редакції 1863 р.). Пізніше дана норма була деталізована в ст.ст. 1173, 1187, 1192, 1193 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 р. Встановлювалася кримінальна відповідальність службовців промислових і торговельних підприємств (купецьких прикажчиків, осіб, прийнятих на навчання), іноді — службовців кредитних установ і посадових осіб публічних установ, що мали доступ до таємниці в силу службового становища, за розголошення «містимого в таємниці засобу, вживаного для виготовлення чого-небудь», а також за «відкриття таємниці торговельних книг», що заподіявало «явний підрив хазяїну кредиту» [7, 444–452].

Характеризуючи дані норми, Г. Ф. Шершеневич писав, що «прикажчик, керуючи торговельними справами свого хазяїна, повинен відвертати, в міру можливості, будь-які збитки, на його обов'язку лежить відшкодування шкоди, заподіяної не тільки умисно, але і через недбалість. Така відповідальність настає у випадку продажу товару за ціною нижче призначеної або у випадку покупки за ціною вище призначеної, при відпусканні товару в кредит без письмового на те наказу хазяїна, при розголошенні комерційної таємниці. За всі ці дії прикажчикові загрожує, крім цивільної відповідальності, і кримінальна кара. Кожний крок прикажчика супроводжується страхом піддатися покаранню, починаючи зі штрафу і закінчуючи в'язницею» [8, 82–83].

Відзначимо, що на початку XX сторіччя вітчизняна правова наука розглядала крадіжку комерційних секретів як одну з форм недобросовісної конкуренції. Так, Г. Ф. Шершеневич писав, що «проявом недобросовісної конкуренції визнається вивідання чужих комерційних таємниць, шляхом підкупу службовців, чи підсиленням підставних робітників» [8, 116]. В. В. Розенберг вважав, що «визнання розголошення торговельної таємниці шляхом недобросовісної конкуренції — це новий крок у розвитку інституту промислової таємниці. Принцип охорони торговельної таємниці вийшов за межі професійного обов'язку допоміжного персоналу...» [3, 9–10].

Кримінальний кодекс 1903 року містив цілу главу, присвячену відповідальності за розголошення різного роду таємниць: главу XXIX «Про розголошення таємниць». Ця глава містила в собі шість статей, предметом трьох з них були таємниця фабрична, таємниця комерційна та таємниця кредитна. Під фабричною таємницею розумілися «особливі, вживані на заводі, фабриці або в закладі, або припущені до вживання прийоми виробництва». Під кредитною таємницею розумілися «відомості, що становили таємницю цих (кредитних) установ, не підлягали розголошенню» [9, 299–301]. Поняття комерційної таємниці не розкривалося, але, як видно, мова йшла про таємницю торговельних книг. У всякому разі, відмінність між фабричною й комерційною таємницею проводилася на рівні об'єкта кримінально-правового захисту.

Таким чином, необхідність охорони комерційної таємниці в дореволюційний період була викликана, у першу чергу, розвитком капіталістичних економічних відносин, захист комерційної таємниці забезпечувався в основному за допомогою норм кримінального права.

Література

1. Кузьминець О. А. *Історія держави і права України: Навч. посіб.* / Кузьминець О. А., Калиновський В. С., Дігтяр П. А.; Ред.: Я. Ю. Кондратьєв. — К.: Україна, 2000. — 428 с.
2. Карамзин Н. М. *История Государства Российского* / Н. М. Карамзин [Послесловие, комментарии А. Ф. Смирнова]. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — 879 с.
3. Розенберг В. В. *Промысловая тайна* / В. В. Розенберг. — СПб.: Тип. ред. периодич. изд. М-ва финансов, 1910. — 68 с.
4. Ковалюк О. М. *Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики)*: Моногр./ О. М. Ковалюк. — Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. — 396 с.
5. Гасанов Р. М. *Шпионаж особого рода* / Р. М. Гасанов. — М.: Мысль, 1989. — 254 с.
6. Пиленко А. А. *Право изобретателя: (Привилегии на изобретения и их защита в рус. и междунар. праве): Историко-догмат. исслед.: в 2 т.* / А. А. Пиленко. — СПб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1902–1903. — Т. 1: Очерк истории привилегий на изобретения (в связи с эволюцией доктрины). — 1902. — 495 с.
7. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / [Изд. Н. С. Таганцевым]. — [5-е изд., дополн.]. — СПб.: тип. М. М. Стасюлевича, 1886. — 714 с.
8. Шершеневич Г. Ф. *Учебник торгового права* / Г. Ф. Шершеневич; Вступ. ст. Е. А. Суханова. — М.: Фирма «Спарк», 1994. — 335 с.
9. Таганцев Н. С. *Уголовное уложение 22 марта 1903 г.: С мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии представления Мин. Юстиции в Государственном Совете и журналов — особого совещания, особого присутствия департаментов и общего собрания Государственного Совета* / Н. С. Таганцев. — СПб: Издание Н. С. Таганцева, 1904. — 1124 с.

О. К. Василяка, соискатель

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

РАННИЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА КОММЕРЧЕСКОЙ ТАЙНЫ И ЕГО УГОЛОВНО- ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ

РЕЗЮМЕ

Исследование истории развития отечественного законодательства о коммерческой тайне имеет как научную, так и практическую необходимость, поскольку дает представление о его основах. В статье определены основные этапы эволюции этого института, в частности, относительно его уголовно-правовой защиты.

Ключевые слова: уголовное право, коммерческая тайна, уголовно-правовая защита.